

MAROSVÁSÁRHELY ÉS VÁRTEMLOMA

szerkesztette:

MEDVIGY ENDRE

Budapest 1990.

0518-2010

BÍRÓ JÓZSEF:

A MAROSVÁSÁRHELYI KÉPTÁR

Mélyen Erdély szívében, a marosparti város hosszan nyúló, festői piacán, a városháza mellett emelkedik a szemet gyönyörködtető híres Közművelődési Ház. *Bernády György*nek, a város nagyérdemű polgármesterének lelkes fáradozása hívta életre huszonöt év előtt a kultúrpalotát, amely architektonikájában, ékítéseiben, műkincseivel, könyvtárával egyetemben a művelődés fáklyáját emeli magasra a messzi Marosközén. Régi magyar kormányférfiak — *Apponyi Albert*, *Zichy János gróf*, *Jankovich Béla* — segítették és támogatták a vásárhelyi kultúrpalota eszméjét; 1911—13 között épült fel a ház, *Komor* és *Jakab* tervezték, a *Lechner*-iskola szellemében.

A magyar művészek akkori élcsapata vállvetve dolgozott díszítésén. A „gödöllői iskola” vezetéi, *Körösfői-Kriesch Aladár* és *Nagy Sándor* tervezték a homlokzat gyönyörű üvegmozaikjait, *Kallós Ede* bronz-relieffei ékítik a főbejáratot. A vesztibülben *Körösfői* falképei, a „Táltosok” és a „Székely mesemondás” fogadják a belépőt; *I. Ferenc József* koronázását az egykori monarchia legmonumentálisabb domborműve hirdette; *Körösfői-Kriesch* tervezte, *Sidló Ferenc*, szobrászatunk egyik büszkesége mintázta mesteri kézzel s drága zománccal díszítették. *Roth Miksa* műhelyéből kerültek ki az ezer színben pompázó üveglakok is a két gödöllői mester terveivel. A ház dekoratív festése, minden bútordarabja harmónikusan egészíti ki a pompás művet, a legkiválóbbat, amelyet a város e század első negyedében életre hívott.

A palota közgyűjteményei között kétségtelenül a képtár foglalja el a legelőkelőbb helyet, amely egyben a mai Erdély egyik legszebb képgyűjteménye is. Szervezése egyidőre esett a ház felépülésével. Alapját az a hatvannyolc képvetette meg, amelyet a magyar állam helyezett letétbe 1913-ban. Természetesen a város is kivette később a részét a gyarapodásból művásárlásaival.

Az újkori magyar művészetet képviselte, e gyűjtemény. A közbejött események, a főhatalom változása a képtár állagát lényegében nem érintette. Az új városvezetőség, erejéhez mérten, már a húszas években szaporította néhány képpel a kollektívát. Az időközi városi bizottság azonban csak 1931-ben határozta el, hogy a képtárat szakszerűen felállíttatja s új vezetés alá helyezi. *Ciupe Aurélt*, a kiváló román festőt, a kolozsvári szépművészeti akadémia volt tanárát hívták meg Vásárhelyre, aki a palota harmadik emeleti hat termében a gyűjteményt elrendezte, az iskolák és mesterek időrendjére való tekintettel. Időközben jelentékenyen emelkedett a műtárgyak száma, a bukaresti szépművészeti mi-

nisztérium és magánosok ajándékából. A román művészet modern alkotásai, képek és szobrok egészítik ki a törzsgyűjteményt. Az újra rendezett képtár 1934 júliusában nyílt meg: a város áldozatkészen kiadta román és francia nyelven a képtár illusztrált katalógusát, amelyet szintén Ciupe szerkesztett, ő írta az előszót is és összeszedte a mesterek legfontosabb életrajzi adatait. Ma százhuszonöt műtárggyal rendelkezik a képtár, a háború előtti magyar és a háború utáni román művészet alkotásaiból.

*

Ennyi volna rövide sűrítve a kultúrpalota és a képtár története. Az új magyar művészet történetében jelentős szerepet játszanak ezek a képek s annál csodálatosabb, hogy művészeti irodalmunk még oly rövid cikk keretében sem foglalkozott mindeddig e gyűjteménnyel. A körülmények azonban ezt is megmagyarázzák. Alighogy megvetették a kollekció alapját, kitört a világháború, a történelmi események egészen elterelték a figyelmet a műzsák ihlette dolgokról s Erdély különben is messze volt. A főhatalom változásakor meg éppen mással voltak elfoglalva, intra et extra muros.

Ciupe Aurélnak nem csekély nehézséggel kellett megküzdenie, amikor a különböző iskolák alkotásait kellett a hat teremben elosztani. Nem az ő hibája, hogy a gyűjtemény kedvezőtlen elhelyezést nyert a harmadik emelet oldalvilágítású termeiben, aholis hol nyugatról, hol délről éri a nap a falmezőket, vagy akár sötétben marad két ablak között a kép s teljesen elvész a művészi hatás. A rossz világításnál azonban bonyolódottabbá teszi az elrendezést a kétféle anyag keveredése. A magyar anyag a század első éveiben lezárul, nagy pauza következik aztán s a legfrissebb román művészet jelentkezik. Topográfiailag azonban keverednek a régi magyar és az új román festmények. Mi a bifurkációt előnyösebbnek tartottuk volna, bár el kell ismernünk, hogy a képtár vezetőjét a hely megkööttsége s kényelmetlenségei befolyásolták, s így ékelődtek a méteres tablók közé a kisméretű akvarellek s így jutottak a modern szobrok az akadémikus vásznak tövébe. Bizonyos azonban, hogy a nehéz adottságok mellett *Ciupe* kielégítően oldotta meg az elrendezés kérdését, kitűnő ízlésével s műtörténeti tájékozottságával.

*

A képtár magyar anyagából kétségtelenül sok jelentős mester hiányzik, még névjegyével is. A régi mestereket, Brocky Károlyt, Borsost, Barabást, Kovács Mihályt, Molnárt, majd Telepyt, Ligetit, Markó Károlyt aligha reklamálhatjuk. De hiába keressük Zichy Mihályt, Madarászt, Székely Bertalant, Than Mórt, Mednyánszkyt, Karlovskyt, László Fülöpöt; nem látjuk Szinyei-Mersét, Csókot, Iványi-Grünwald Bélát, Hollóssyt, Thormát, Perlmuttert, Glatz Oszkárt,

Rippl-Rónait sem. De számos oly mű is díszíti a falakat, amely a magyar művészet fejlődéstörténetében korántsem túnt el nyomtalanul; elég, ha itt *Ferency* „Levétel a kersztről”-jére, vagy Réti „Honvédtemetés”-ére hivatkozunk.

Az első, méreteiben is legmagasabb teremben a nagy panneauk sorakoznak fel. Az I-es számot a „magyar Böcklin”, *Mendlik* Oszkár „Kísértethajó”-ja viseli; szivárványos színekben játszanak a tenger habzó hullámai. *Fényes* Adolf első időszakának nagy képe, a „Civódás” követi ezt. 1895-ben a társulati díjat nyerte el a vászon a Múcsarnok kiállításán. „Sötét, erőszakolt, iskolás kép, súlyos barnákkal” — írta róla még annakidején Lyka Károly — de a veszekedő mosónők torz, karikírozott gesztusai már sejtetik a csontig ható, élesen látó festői szemet. *Éder* Gyula finom koloritú „Salomé”-ja után *Spányi* Béla impozáns, részletgazdag vászna foglalja el a falat; „Jajca vára” vadregényes bástyái nyúlnak a magasba, finom, zöldeskék tónusain mélabú ömlik el. *Lotz* Károlyt e teremben két kép reprezentálja. Fiatal nőt mutató képén az emberábrázolás gyöngéd eleganciáját lehelli szürkéskékebe ágyazott tónusaival; olasz szellemet sugároz a nagy dekorátor „Múzsza lírával” című képe, a gyöngéd akt barna-arany-lila harmóniája. *Paál* Lászlót az „Erdő mélyén” komor romantikája ihleti+ hobbemai varázsban világítanak a fontainebleau-i erdő nyárfatörzsei. Másik képe, a „Naplemente”, a falu elhagyatott szélét festi meg. *Paál* párizsi időszakának egyik remekete ez. „A nagy, alig felhőzött égen, rózsapiros színek és tüzek összeolvadásaként áldoz le a nap. A magas régiókban sárgáskék ég színei ragyognak, alább mind fényesebb narancsvirágok, melyeket közben skarlát és aranyos zománcok lazúrjai vonnak be . . .” — írja le áradozva a kép színpompáját Lázár Béla.

Paál László sejtelmességét *Wagner* Sándor szomszédsága ellensúlyozza. Akadémiánk egykori nagy mesterét hatalmas, orientalista szellemű képe mutatja be: „Arab foglyok az Alhambra udvarában”. A miniátori türelemmel festett óriási vászon méltóan igazolja *Wagner* viselettani ismereteit, nagy kolorista tudását, a jobb értelemben vett polotyzmust, de hiányzik a képből a teremtő intuición melegsége. Az értelem számításában született, hideg, nagyított illusztráció ez. Egy ismeretlen mester, nyilván olasz későbarokk piktor „Családi gyöngédség”-e mellett *Valentiny* János, a nyolcvanas évek kedvelt cigányfestő-jének „Cigányfejek” című képe függ, realista felfogásban, barna lokálszíneivel. *Koszkol* Jenő csendélete akadémikus modorban részletezi a halpikkelyeket. Annál szebb *Liezen-Mayer* Sándor „Alvó vénusz”-a, barnába ágyazott, intím lírájával, megragadó fényeffektusaival *Markó* Ferencnek, Károly fiának „eszményi” tájképe, a melegszerű, de mikroszkópikus látású „Aratás” a kétszáz évet késebb magyar poussiniáda egyetlen vásárhelyi képviselője. A maga korában nagyra tartott *Eisenhut* Ferencet egyik legutóbbi s egyben legjelentékenyebb képe mutatja be: „Hunyadi János kirohanása a nándorfehérvári várból 1456-ban” (1902). Rengeteg alak, nagy keleti kosztümismeret, gazdag kolorit; *Széky* Bertalan részlethalmazásai jutnak eszünkbe. Jóval tömörebb megfogalma-

zásban mutatja a müncheni iskolát az azóta feledésbe merült *Kardos Gyula* főműve, a „Jób”. Sötét alaptónus, éles fény, realista formai kultúra. Hol tart már azóta a művészet!? . . . A „birkapiktor” *Pállik Bélát* a nagy szeretettel festett „Birkák az akolban” képviseli. Legjobb képei közé tartozik s motívuma az 1897-ben társulati díjat nyert képét variálja, némi eltéréssel. A régi időkhoz ragaszkodó ízlésű látogatók mindmáig ezt a képet szemlélik a legnagyobb respektussal . . . De örök *Munkácsy Mihály*, a primus inter pares. „Nagymosás”-t ábrázol a kisméretű kép, a gyűjtemény legféltettebb kincse. „*M. de Munkácsy*” szignálta a képet, a mester nyilván első párizsi időszakában, 1873 körül festette. Kedvelt témáját, a mosónőket vázolja fel, de az alakok csak ürügyül szolgálnak, staffázsként a festői tájhoz. Sötét romantika lengi be a monumentális tömegű fákat; drámai erővel villannak ki a fehér ingujjak és vászonrongyok a rembrandti sötétből. Mellette bágyadt *Flesch Ludmilla von Bruningen* Kisztus imádságát ábrázoló triptichonja, harmónikus képszerkesztés, gyöngéd színek, Uhde félreismerhetetlen u tánérzése. A „magyar Corot”-t, *Mészöly Gézát* két kisméretű, halk lírájú képe mutatja be, egy „Balatoni alkonyat” és a „Napnyugta a pusztán”, szivárványszín játékaival.

A második igen sötét és kicsiny termet *Pataky László* főműve uralja, a „Krumpliszüret”.

A kurucvilág hajdani jeles festője, Millet Angelus-ának hangulatába ringatózva rengeteg munkával festette meg ezt a nagy tablót, a mező minden fűszálának harmatsöppjével. Kétségtelenül hatásos alkotás s az őszi mélabú bensőséges lírájával igazságtalanná teszi azt a gyors feledést, amely festőjének oeuvre-jére borult. E terem, úgy látszik, a balvégzetűek gyűjteménye; itt függ a tragikus végű, fiatalon öngyilkossá lett *Dósa Géza* két portréja, sötét, meleg lokálszínekben, erős formaérzékkel festve. A nagytehetségű festőnek alig maradt vidékeinken egynéhány képe; javarészt olcsón kótyavetyélték el annakidején Münchenben. A vásárhelyi tanulmányfejek már ritkaságuk miatt is becsesek.

A Münchenben iskolázott *Veress Zoltán* hat miniatűr tanulmányfejével szerepel. *Bubics Zsigmond*, a műszerető kassai püspök elmélyedt részletezésű tájképével tűnik fel. *Magyar-Mannheimer* Gusztáv „Chioggiai csatorná”-ja szeretettel merül el a romantikus olasz partvidék szépségeibe. Hasonlóan kisméretű *Katona Nándor* „Hegyszoros”-a és *Lotz Károly* sötét tónusokban tartott „Alkonyat”-a. Tölgyessy Artúr színgazdag poézisével ragadja meg a szemlélőt.

A harmadik teremben is ugyancsak kedvezőtlen a világítás, pedig sok figyelemreméltó kép került ide is. A magas formakultúrájú *Hegedűs László* elmélyedt, áhítatos „Krisztus”-a vörös fényben izzik. *Mészöly*, már említett pusztai képe mellett *Kandó László* „Női arckép”-e híven tükrözteti vissza a század elejének eleganciájában pompázó dámát. *Magyar-Mannheimer* „Vihar után”-ja borongós romanticizmusában igazi művészi szenvedély lobog; a vásárhelyi Demeter Róbert Antalffy tanár arcképében Székely Bertalan nyomdokait köve-

ti. *Náray Aurél* „Ábránd”-ja az álmodozó hölgy hangulatait érzékelteti festői szélességgel; *Szenes Fülöp* bájos „Női fej”-ében mutatja formaeleganciáját. *Kacziány Ödön* sűrűn szerepel a gyűjteményben. „Égő város”-a a drámai erővel izzó vörös színárnyalatok fantasztkumát érzékelteti+ „Holdfény”-én viszont kékes tónusokba sáppad a misztikus éjszakai világítás. *Paczka Ferenc* „Vörös Fátylas nő”-jén hideg, rajzos élességgel világít a női akt; *Bosznay István* „Őszi nap”-ja a hervadás színmámorában fénylik. *Kernstok Károly* korai, naturalista korszakából való a sötét „Kemény Kálmán báró arcképe”. *Feszty Árpád* „Tájkép”-én lilás tónusokba olvadnak össze a dúslombozatú fák; *Katona Nándor* „Vihar után”-ja széles festésével, meleg zöld színeivel poétikus hangulatot áraszt. A romantikus hajlandóságú *Brodzky Sándor* „Hegyipatak”-ja lendületes, könnyed előadásban festi a sziklák között rohanó vízzuhatagot.

A negyedik terem világítása kedvezőbb, egyenletes s jobban is érvényesülnek benne a képek. *Zombory Lajos* nagy rutinnal festet ló-tanulmánya mellett *Nemes Sándorné grófné Ransonnet* Elza finom barokk palota-interieurjét látjuk. *Kosztá József* tájképvázlatából égő szenvedéllyel villannak ki a sárga foltok. A Székely-tanítvány *Bruck Miksa*, „Sváb udvar”-a letompított színekben meséli el a népies témát; *Zichy István* gróf „Szent Margit legendája” leegyszerűsített, gótikus freskóstílusú nagyvonalúságával tűnik ki. *Kacziány Ödön* „Pallida mors”-a a népszerű képek közé tartozik: a hold tompa világításában kopogtat a kaszás éji látogató. Itt van még a „Tiszadobi hangulatok” című akvarellje is. A vásárhelyi *Hajós Károly László Fülöp* modorában, de jóval keményebben festi meg önarcképét. Itt függ *Demeter Róbert* Önarcképe is. *Tury Gyula* „Fenyves”-e, *Pállya Celesztin* szindús „Debreceni vásár”-a mellett *Deák-Ébner Lajos* „Vásár eső után”-ja tűnik fel. Megkapó *Bihari Sándor* „Érdekes olvasmány”-a a bensőséges realizmusával. *Feszty Árpád* tájképe, *Komáromi-Katz Endre* „Holdvilág”-a mellett *Kacziány* „Cigánynő”-jét és tátrai tájképét is megtaláljuk. *Juszkó Béla* szélesen kezelt „Lovak”-ján mutatja be állatfestői készségét. A Munkácsy köréhez tartozó *Bruck Lajos* a Balaton partján szomorkodó házikót festi meg; *Olgyai Ferenc* „Holdvilág”-a nagy feltűnést keltett az 1904-i tárlaton. Itt függ *Jendrassik Ernő* népszerű „Lidérc”-e lobogó puncsláng mellett ígéretes arccal ül a kávéházban a nagykalapos félvilági hölgy.

Az új erdélyi magyar festőnemzedék tagjai közül *Dóczyiné Berde Amál* tájképét és *Zágoni Szabó Lili* „Londoni kép” című vízfestményét látjuk e teremben, amelynek legmutatósabb képe kétségtelenül *Kárpáty Rezső* „Budai reggel”-e. A pointillista technikával festett kép megkapó hangulatában mutatja be a kékes ködök alatt ébredő Pestet, a derengő napfény játékát a Rózsadomb bokrain s virágos pázsitján. Nemes előadásmodora megóvja a túlzásoktól s tiszta plein-air hatást ad.

A legkedvezőbb világítású az ötödik sarokterem. Mindjárt elsőnek *Csánky Dénes* „Kőhányó”-ját látjuk. Markáns, szélesen vázolt, friss színfoltok tükrözik vissza a kopár hegyfalat s tudatos élességgel lép elő a szekérbe fogott bivalyok

fekete sziluetje. *Tornai Gyula* „Puri főtemplom”-a keleti tanulmányútjainak terméke, az izzó napfény és az orientális tarkaság összes lehetőségeinek kiaknázásával. *Szlányi Lajos*, a téli tájképek költője, „Havas tájkép”-jét mutatja be finom, meleg naturalista előadásban. *Tull Odön* „Ünnepnap vidéken” című képében két színes ruhájú parasztlányt fest meg. *Márk Lajos* nagyvilági eleganciával jelenít meg két előkelő hölgyet a napos „Parkban”. *Kallivoda Kata* „Hazatérés a vásárból” című képén erőteljesen ábrázolja kedvelt parasztlányait; hasonlóan kedves *Béli Vörös Ernő* „Mosónők”-je. *Poll Hugó* „Templomok és romok”-ja a kolorista naturalizmus szép pasztellképe.

E terem két legkiemelkedőbb műve *Réti és Vaszary-kép*. *Réti István* „Napos szobá”-ja (1908) a mester világosabb korszakából való. A nagyközönség alig ismeri, mert nem kiállításról került Erdélye. Ablakon ömlik be az elhagyott szobába a nap világa; foltjai és szétáradó reflexei meleg derűvel terülnek szét a szőnyegen, felfutnak az asztalra helyezett cserépvirágra s fény dereng a fal homályos sarkába akasztott Madonna-képen is. Optimizmus, gazdag festőiség árad el a képen a kifejező eszközök csodálatos egyszerűségével. Szintén fényproblémát fog meg *Vaszary János* sokat vitatott képe, az „Ádám és Éva”. „Ez a probléma: a színt teremtő fény játékának visszaadása kivezette Vaszaryt a zöld erdő belsejébe, melybe belevillan a napsugár, hogy a zöldessárga reflexek végtelen gazdagságába megfüröszse a napsugártól végigcsókodott első emberpárt. Az ellentétes színek, az össze nem hangolt részletek szétesnek, az Ádám és Éva nem egységes, az Éva nem egyszerű, de kolorisztikus erdőben nagy haladás mind a kettő . . . a zöld és a hús finom reflex-játékához harmadiknak hozzávette a nő vörös haját, mely piros reflexeket dob a rózsaszín, zöldes fénybe merített hússzín tónusába . . .” A kép, elkerülve Budapestről, szintén elmosódott az új nemzedék emlékezetében.

Az utolsó, hatodik teremben *Katona Nándor* „Fenyves”-e s *Edvi Illés Aladár* „Búzaskocsi”-ja tűnik fel. *Fényes Adolf* melegtónusú s már széles előadású „Patak partján” című képének társaságában látjuk a vásárhelyi *Vida Árpád* „Szüleim” című szép vízfestményét. Elmélyedve nézik a bánatos arcú öregek a fiú képét. *Vida* kitűnő iskolát járt, nagy formakultúrájú, finom tehetségű művész volt, egyik nagy ígérete művészetünknek. Fiatalon, harmincegy éves korában ragadta el a halál.

Itt függ *Poll Hugó* egyik főműve, a „Miatyánk” is. A templom előtt csoportosuló, színpompás ruhába öltözött falusiak lehajtott fővel hallgatják a kiszűrődő imát. Ragyogó napfény borul a képre, de a formalítás éles; a lokálszínek megőrzik helyzeteti energiájukat, ünnepélyes színpadiasság ömlik el a nagy képen. *Zemplényi Tivadart* szintén vallásos tárgyú, de jóval bensőségesebb képe, egyik főműve képviseli, a „Nagypéntek” (1904). Sokalakos, gondosan szerkesztett kompozíció, sötét alaptónus, meleg kolorit, széles ecsetű előadás és mély áhítat jellemzik. *Zemplényi* egyik legjobban sikerült és iskolát csinált képe ez.

A vásárhelyi képtár anyagában a nagybányai iskola fejei, *Ferenczy Károly* és *Réti István* képviselik a legfőbb értéket. *Ferenczy Károlynak* két képe került Marosvásárhelyre. A „Levétel a keresztről” (Nagybánya, 1903), az új magyar festőművészet nagyjelentőségű alkotása kivételesen nem került társai sorsára; többször reprodukált s általánosan ismert kép. *Ferenczy* művészetének fontos állomása ez; mint *Petrovics Elek* kifejti, e képben jut a mester plein-air tanulmányainak csúcspontjára az izzóan telített színek maximumra való felfokozásában. Már a kortársak is látták *Ferenczy* képének korszakalkotó jelentőségét: „a napsütésnek ilyen izzó ábrázolásával ritkán találkozunk...” – írta annak idején *Meller Simon*. A másik *Ferenczy*-kép, „Szinyei-Merse Pál arcképe” (1813) más kevésbé ismert mű; kékes tónusai, széles előadása, tompított koloritja inkább a dekoratív, mint a portrészzerű elemeket hangsúlyozza.

A marosvásárhelyi képtárnak kétségtelenül legnagyobb műbecsű képe *Ferenczy* képe mellett *Réti István* „*Öreg honvédek*” című hatalmas festménye. A kép, amelyet maga réti is főművének tart, sok viszontagságon ment keresztül s a körülmények összejátszásának következtében csaknem egészen kikopott a köztudatból.

A képet 1899 novemberében festette Réti Nagybányán. Aránylag későre készült el s így csak az 1900/901-i téli tárlaton került kiállításra általános feltűnést keltve. Ez a tárlat egyébként is nagy jelentőségű az új magyar művészet történetében; ekkor vonult fel teljes fegyverzetében diadalmas csatájára negyedízből a fiatal bányai kolónia, de a külön termet a Múcsarnok vezetősége megtagadta tőlük. Többek között *Ferenczy* is ekkor mutatta be „Józsefet eladják testvérei” című képét. Az „*Öreg honvédek*” ugyanebben az évben nyerte el a Lipótvárosi Kaszinó díját is. A tárlat körül sok kavargás keletkezett; a küntszorult festők töredéke sértett hiúságában a „visszautasítottak szalónja” néven a Klotild-palotában külön kiállítást rendezett. A fővárosi műkritika kellő értékre szállította le a Múcsarnok és a Nemzeti Szalón ellen demonstráló gyenge műveket. A nagytekintélyű, ókonzervatív *Szegedi-Maszák Hugó* azonban méltatlankodó cikkében védte meg a visszautasítottakat (akik saját zsűrijükben is visszautasítottak jó félszáz képet...) s egyben heves kirohanást intézett „Nagybánya tudatlanságot terjesztő és a jó ízlést ölő szellős sátrai” ellen. Barabás veje az „*Öreg honvédek*”-et is lecsepülte, a kép „toprongyos” alakjait, az akadémikus lokálfestés és részletrajz védelmében. A „Múcsarnok” védelmébe vette Rétiét; szó szót követett, de a nagybányaiak körül kitört harc, mint az szokásos, csak segítette az iskola új törekvéseit. A Képzőművészeti Társulat 1900 telén külön díszes albumot adott ki a tárlatról, *Lyka* írta a méltató szöveget. Az album reprodukciói a századforduló fényképészetének és cinkografiájának fejlettségéhez mérten jól szemléltetik a műveket, de szerencsétlenségéből a különben is rosszul akasztott és nehezen fényképezhető „*Öreg honvédek*”-ről borzalmas fotográfia készült, a cinkográfus merényletnek is beillő retusírozásával. A Honvédtemetésről mind a mai napig egyetlen más reprodukció sem jelent meg

seholt s mi ebben a fényképben látjuk a kép balvégzetének főokát. A kortársak sem sokáig szemlélhették eleven valóságában, mert, bár az állam 1906-ban megvásárolta, a Szépművészeti Múzeum akkori művészetpolitikája következtében sohasem került méltó helyére. Raktárban porosodott a nagy mű s csak 1912 nyarán, a Nagybányán rendezett retrospektív kiállításon szerepelt még egyszer. Akkor újra az érdeklődés homlokterébe került a kép, *Felvinczi* Takács Zoltán méltó magasztalással írt róla a *Cicerone*-ben (magyarul a Nagybánya és Vidéke hozta a cikket), *Lyka* és *Ybl* Ervin is megemlékeztek róla, de a fővárosi sajtó elég közönyösen viselkedett s országos érdeklődést nem tudott kelteni a jubiláló kolónia tárlata.

1913-ban Vásárhelyre került letétként az „Öreg Honvédek”. Rövidesen kitört a világháború, a képpel kapcsolatos számításokat a történelmi események keresztülhúzták, a festmény ott maradt, kétségtelenül kitűnő állapotban. De azóta nagyot fordult az idők kereke, a kép festése óta közel negyven esztendő telt el; egyetlen magyarországi tanúja az 1900/901-i album szerencsétlen reprodukciója s ha ennek a múzeumokban őrzött ritka példánya valakinek véletlenül kezébe kerül is, idegenkedve lapozza át az értelmetlen fényképet a még oly figyelmes szemlélő is. Így eshetett meg például, hogy *Genthon* István, az új magyar festőművészetről írott nagyjelentőségű könyvében, Réti Istvánt méltatva, a képet meg nem említi. Réti főművét a műtörténeti köztudatban a jóval korábbi korszakából való „Bohéme karácsonya” képviseli, noha a Honvédtemetés nemcsak el nem marad mögötte, hanem fejlődéstörténeti jelentőségében felül is múlja. Borús novemberi hangulat, a közelgő őszi alkony árnya ömlik el a bányai hegyek, a lombjukat vesztett fák s a kis vidéki temető fölött. A tisztességtételnek vége, a hős porait magába fogadta az anyaföld s társai, az öreg veteránok, az integető halál szelétől érintve, néma magukbamélyedéssel baktatnak ki a temető kapuján; pereg a fekete posztóval bevont dob s erőlködve emeli a trikolórt az agg zászlótartó. Mint *Lyka* írja: „az életöröm lassú elhamvadását sejdítjük, valamit a szenttelen Nirvánából...” A mélabús hangulat, Réti István műveinek közös jellemzője, fátyolosan vonja be a képet, amelynél több alakos kompozíciót Réti azóta sem festett. Mindmegannyi mély érzéssel formált élethű arckép, mintahogy a téma maga is valóságos élmény jegyében fogant; a Honvédtemetésben benne van a szabadságharc utáni idők egész magyar lírája. S ugyanily erővel jelenik meg a képben a költő Réti mellett a festő. A tompa, szabad fény egységes, meleg tónusba fogja össze, az ég barnáját, a föld rőgeit, a viharvert, barázdás arcokat, a kopott mantillák sötétjét s hatásos erővel villan ki a zászlórúd és a lecsüngő bojt fehérje. Az alkonyati fény atmoszférikus rezgése felbontja a formákat; bámulatos színgazdagságú, finoman elemzett valórjei harmónikus egésszé rendeződnek össze. A történelmi levegőt az ízíg-vérig festői felfogás reálisan jeleníti meg Réti tartózkodó, nemes lírájával. A mester lelkének alaphangulata, a borongó tünődés mély konzonzonanciába jut a történelmi élmény, a nemzeti érzés egyetemességével s a nagybányai iskola

legjobb értelemben vett festői vívmányaiival. Nem csoda, hogy a mű annyira szívéhez nőt Réti Istvánnak, művészetünk történeti jelentőségű egyéniségének. Ha van kép, amely hiányzik abból a múzeumból, amely az új magyar művészet döntő jelentőségű állomásait mutatja be, úgy az „Öreg Honvédek” az.

A román művészetet aránylag kevés alkotás képviseli s ezek mind új szerzemények: mintegy harminchárom festmény és szobormű. A franciás igazodást már a legkorábbra keltezett kép is bizonyítja: *Banulescu* Alexandru 1895-ben másolja le David önarcképét. A régebi nemzedék tagja Pop Sándor, aki a pesti iparművészeti iskola tanára volt s freskókat festett annak idején Pannonhalmán; most Kolozsvárt él. „Cigánynegyed”-e és postimpreszionista ízlésű tájképe mellett harmónikus, színgazdag kompozíciója a „Hegyek között”. A fiatalabb *Pop* Miklós is Pesten végezte iskoláit, de újbizánci stílusban dolgozik (Zernyesti táj — 56. és 69. sz., Templom belseje). *Negosanu* telített kékségű ég alá festi a nagybányai református templom műtörténeti hírvű piros bádogsisakját. A lugosi születésű *Ciupe* Aurél Bukarestben, Jasiban, Párisban s Rómában tanult, főleg franciás hatások érződnek képein. „Ünnepi menet”-én pointillista modorban, Renoir-i emlékekkel jelenik meg sokrétű, finoman elemző látása. Meleg, zöldes tónusokban tartott *Artachino* Konstantinnak, a bukaresti akadémia tanárának „Cernica hídján” című képe. N. *Tolea* téli tája, *Kessler* Aurél vöröskendős tanulmányfeje mellett *Costi Petrescu* tengerképe tűnik fel; a jóhírvű templomfestő most a bukaresti akadémián tanít. *Pall* Augustin (Dobrudsza), Zamfiropol-Dall (Leányka), I. Dan (Törökök a forrásnál) mellett I. Teodorescu-Sion markáns tájképe tűnik fel; franciaországi tanulmányútjának tájlemlékeit idézi fel Paul *Miracovici*. *Ioani* Ionel „Munkában”-ja Vaszary János expresszionista korszakát juttatja eszünkbe; Baltatu Adam is a fiatal nemzedék tagja (Tájkép). *Bunescu* Marius egyike a legjelesebb mai román tájképfestőknek; Athos-hegyi képén széles lendületű ecsetével döngeti a valóságábrázolás határait. Általában a fiatal román művész-nemzedék színgazdag, laza szerkezetű képekben tükrözi vissza Párisz hatását, de élénken ihleti közvetlen emlékeivel a Kelet forró levegője. Nemzetközi értékben Ion *Grigorescu*, a legnagyobb román festő magaslík ki: kedvelt témáját, az országúton ballagó ökrösszekeret festi meg gyöngyházfényes kis akvarelljében. De *Grigorescu* már a művészettörténeté.

A szoboranyag szép és érdekes. Magyar név csak a Kallós-tanítvány *Karácsonyi* Geiza, aki klasszicistaízü márvány mellszobrával szerepel. Érdekes tehetség a Trubetzkoi-i lendülettel mintázó, Pesten iskolázott *Medrea* Corneliu. Delavrancea-nak, a jeles román drámaírónak, valamint Goga Oktáviánnak mellszobra áll a vásárhelyi gyűjteményben. *Medrea* Serova modern, merész felfogásban mintázta meg „Énekes”-ét. *Paciurea* Dimitrie (1875—1931) a bukaresti akadémia egykori tanára „Szatírfejé”-ben lendületes, drámai erejű tehetségéről és fölényes formakultúrájáról tesz tanubizonyságot; méltán számítják az új román szobrászat legjelesebbjei közé. Egészen más, szelídebb húrokat penget *Onofrei* Mihai. Emile *Bourdelle* arcképében élénken visszfénylenek

újklasszicista szellemű római tanulmányai. *Han* Oscar, a bukaresti akadémia tanára „Csók”-jában bizantinizáló stilizálással, metafizikai ízben oldja meg a feladatot; másik szobrában egy erdélyi parasztot mintáz. Végül *Ladea* Romulus igen erős tehetsége „Popoviciu Banateanul” című relifjében mutatkozik meg. Ő is, mint nemzettestvérei, Párizsban járta iskoláit; jelenleg a temesvári szépművészeti főiskola tanára.

*

A marosvásárhelyi képtár termeiben a magyar művészet dicsőséges közelmúltja és a román művészet friss jelenje vonul fel. Nemzetek művészetének mély és eredendő különbözőségét bizonyítja, hogy az új román művészet fejlődéstörténeti különállása a kevert elrendezés ellenére is világosan érzékelhető. Általános szempontból azonban bizonyos, hogy a nagy empóriumoktól távolieső vidéki város képtára gyönyörködtető, ízlésnemesítő s tanító missziójában rendkívül nagy feladatot teljesít s végre, a modern magyar művészet annyi jelentős alkotása biztosítja előkelő szerepét az új magyar művészet történetében.

MagyarMűvészet(Budapest),1937.évfolyam,169—182.oldal